

מספרים, תרבות, אתגרים והמכון החרדי למחקר מדיניות

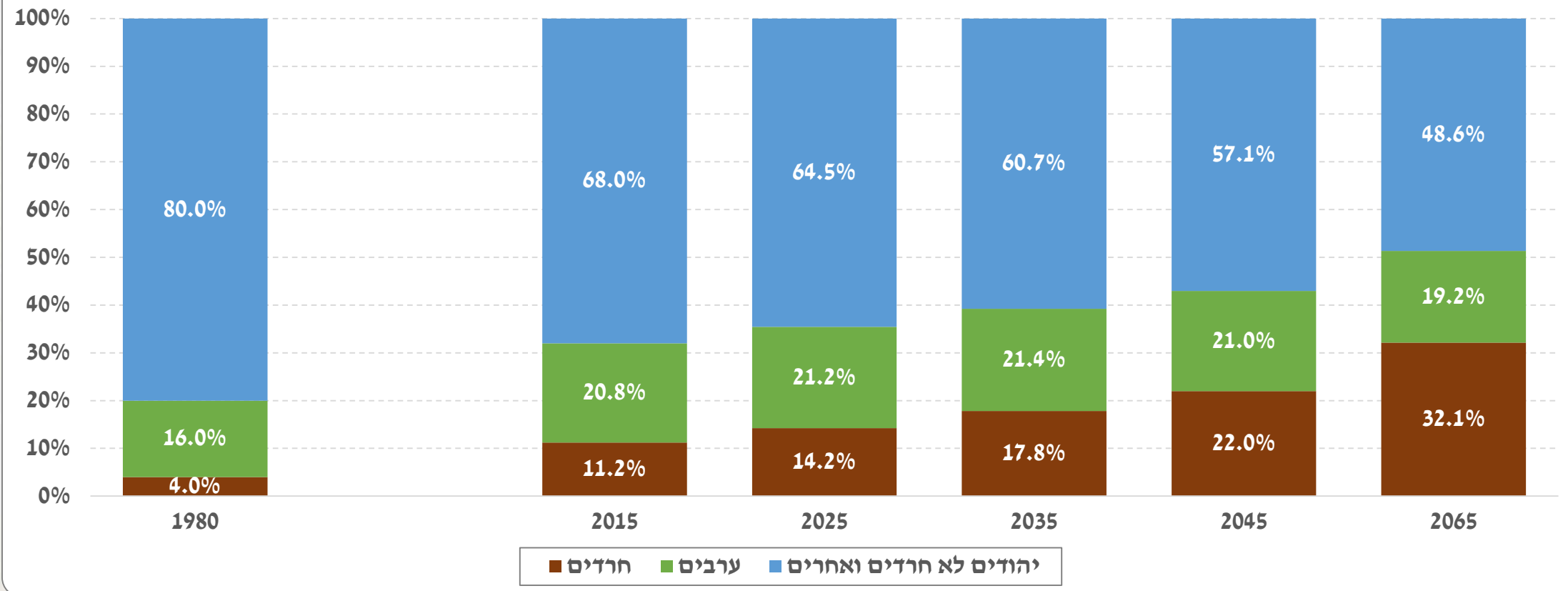
ניצה (קלינר) קסיר

יום עיון רשת מעוז, המכון החרדי למחקר מדיניות

מודיעין עילית

הרכב דמוגרפי – לאן פנינו מועדות?

תחזית התפלגות האוכלוסייה לפי שנים (כלל הגילים)

מקור: שנת 1980 – עיבודים לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שנים 2015-2065 – מצגת "אוכלוסיית ישראל בפתחה של שנת 2017 ותרחישים לגידול האוכלוסייה בעתיד", ד"ר אחמד חליחל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

התחזית לגבי היקף החברה החרדית ומשקלה היחסי משמעויות ואתגרים

• השלכות מרחיקות לכת על מגוון תחומי החיים ובהם תעסוקה, דיור ורווחה

• ההיערכות היא צורך קריטי לחברה החרדית ולחברה הישראלית בכללותה

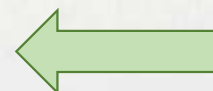
• הפתרונות צריכים

– להיות מותאמים לצרכים הייחודיים של הציבור החרדי

– ומפרספקטיבה של צרכי כלל החברה

• רק מדיניות הנשענת על מחקר מבוסס נתונים והבנת המאפיינים הייחודיים של כלל האוכלוסיות תוביל לפתרונות המיטביים

בסיס התפיסה של המכון החרדי למחקר מדיניות

מודל הפעולה של המכון החרדי למחקר מדיניות ייחודיות המכון – התמהיל האנושי

- עמיתים חרדים ועמיתים שאינם-חרדים

- חוקרי אקדמיה, מנהלי מערכות ציבוריות ומתווי מדיניות

 - חוקרי אקדמיה מובילים בתחומם, במגוון תחומים

 - אנשים עם ניסיון עשיר בניהול מערכות ציבוריות בקהילה החרדית

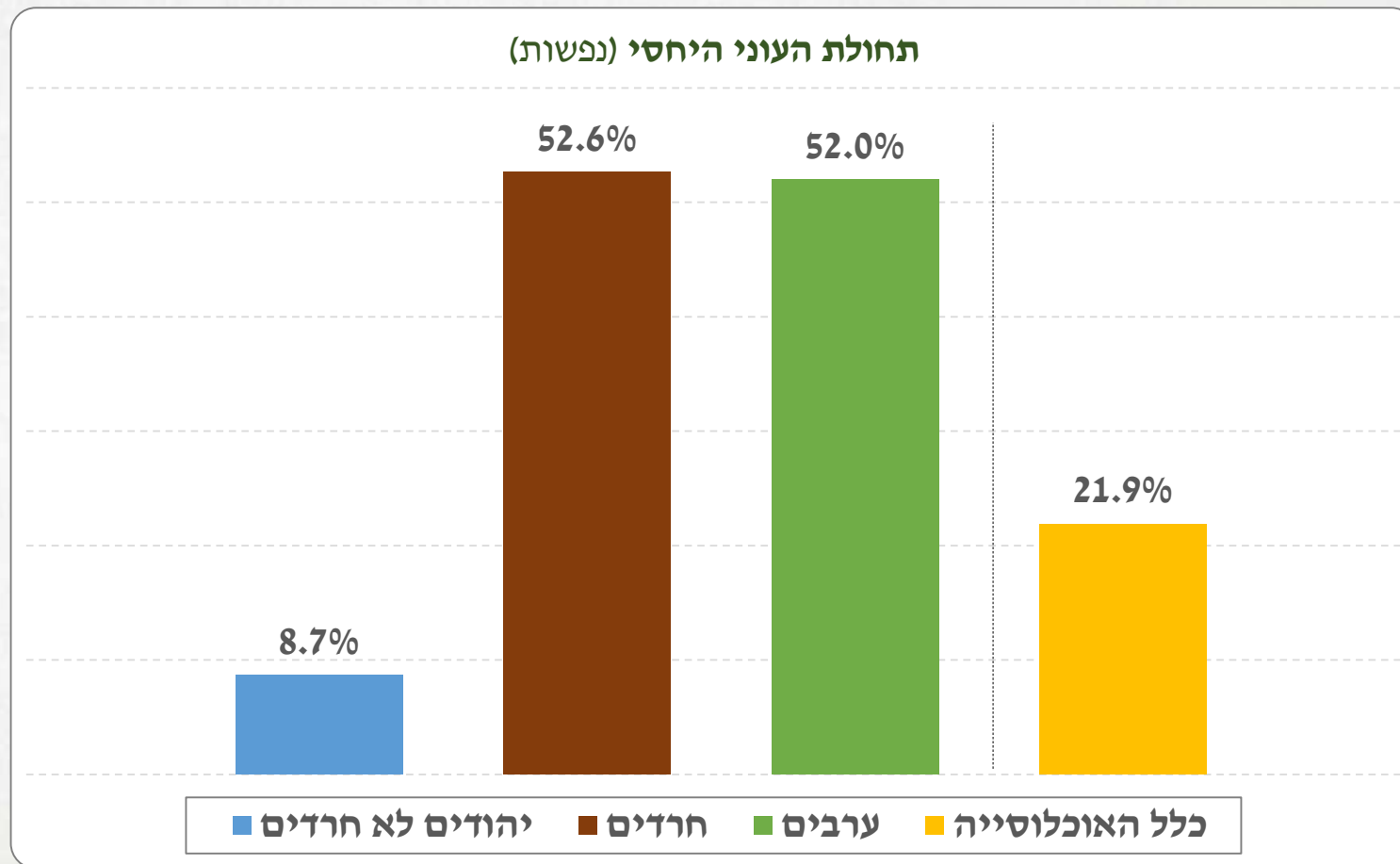
 - אנשים עם ניסיון עשיר בהתוויית מדיניות ממשלתית ואחרת לכלל האוכלוסיות

- מקום מפגש של גורמי מדיניות ותכנון, גופים פילנתרופיים והנהגה החרדית

שיעור העניים לפי מדד העוני הרשמי

תמונה קודרת של ממדי העוני בחברה החרדית

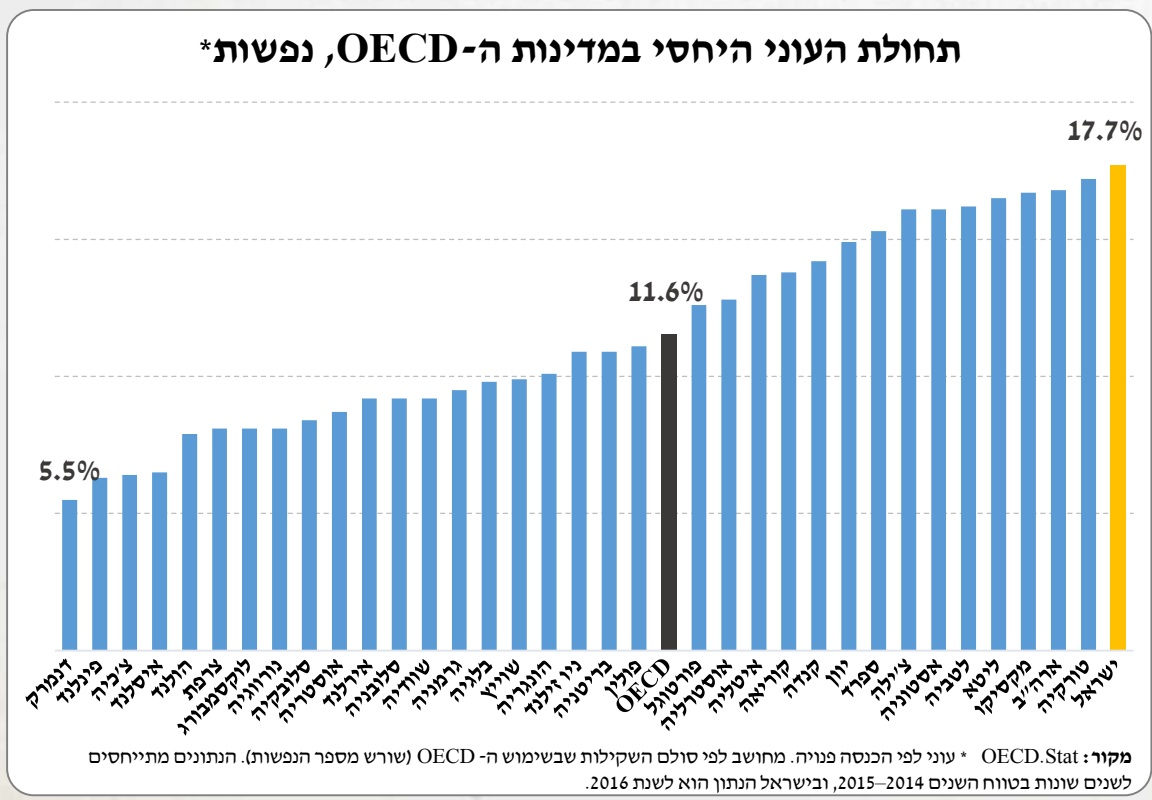
תחולת העוני היחסי (נפשות)

רבע מהעניים הם חרדים
מחצית מהעניים הם ערבים

משמעות שיעורי העוני הגבוהים בחברה החרדית והערבית

השלכה על הרווחה של המשפחות העניות ושל החברה החרדית והערבית

השלכה על הכלכלה והחברה בישראל

- השלכות חברתיות
- העוני בישראל הוא הגבוה ביותר בקרב המדינות המערביות
- אי מיצוי פוטנציאל הצמיחה במשק, פגיעה ברמת החיים
- מצמצם את תקבולי המיסים, מגדיל את היקף תשלומי ההעברה ומגדיל את יחס חוב תוצר
- פגיעה בחוסן הכלכלי והחברתי של המדינה

מהו עוני?

עוני מתאר מצב של רווחה נמוכה

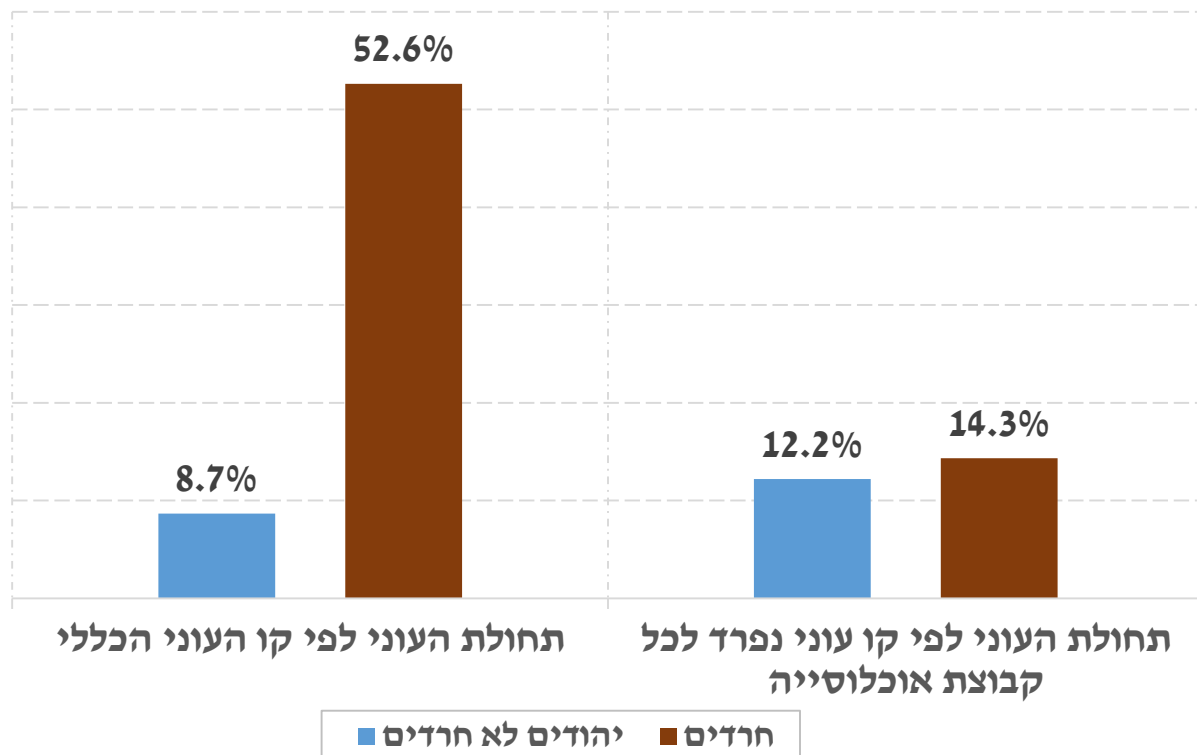
- מהי אותה רמת רווחה נמוכה? מה מגדיר את האדם כעני – האם רמת ההכנסה השוטפת שלו, כמות המשאבים העומדת לרשותו, רמת הצריכה, ההכנסה הפוטנציאלית, רמת התועלת שלו או אולי תחושתו הסובייקטיבית?
- האם העוני מוגדר באופן מוחלט או יחסי, ואם יחסי – מי קבוצת הייחוס הרלבנטית
- לשאלות אלו אין תשובה חד-משמעית – לעוני יש היבטים רבים

מדד העוני הרשמי בישראל נקבע כמדד אובייקטיבי, יחסי לכלל האוכלוסייה ומבוסס על רמת ההכנסות

העוני היחסי

מהי קבוצת הייחוס הרלבנטית למגזר החרדי?

שיעורי העוני היחסי (נפשות)

ממאפייני החברה החרדית

- התבדלות והסתגרות מכוונת מהחברה הכללית
- הניתוק מתבטא בכל תחומי החיים - מגורים בשכונות ובערים נפרדות, מערכות חינוך נפרדות ועוד

הסיבות המרכזיות לעוני [הרשמי] בחברה החרדית

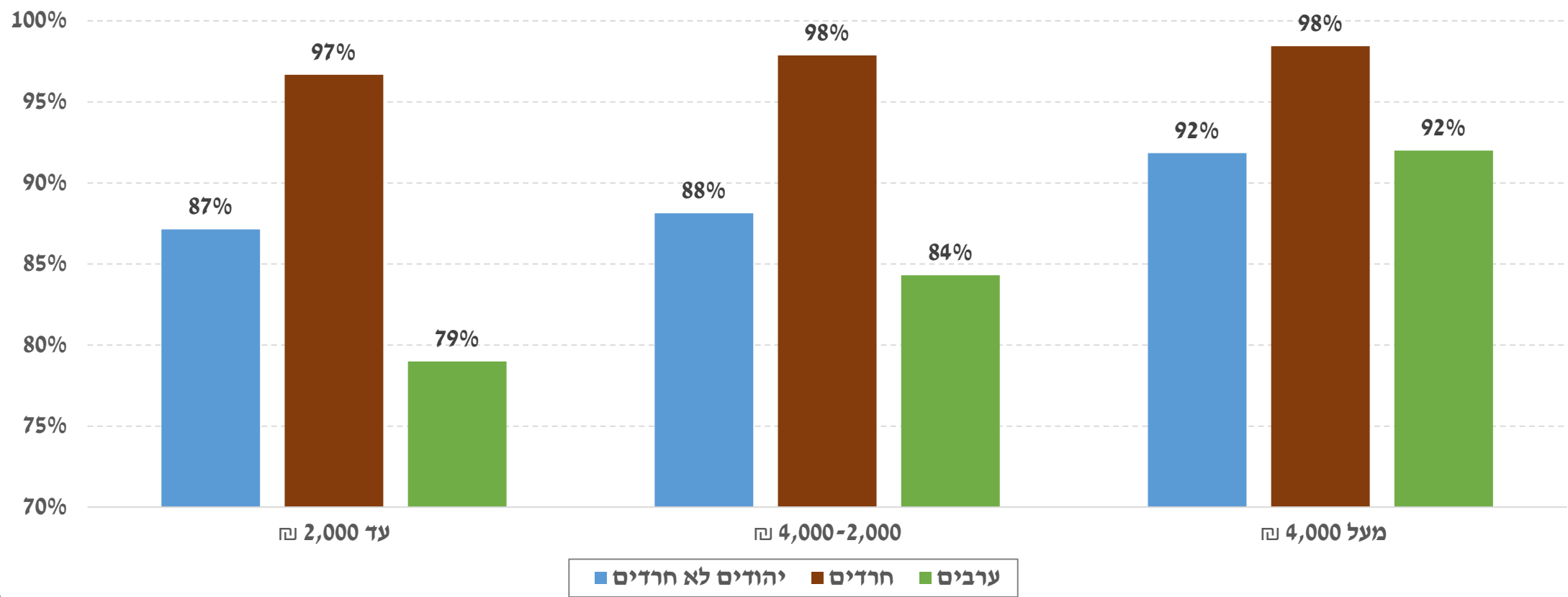
- מיעוט מפרנסים במשק בית – בחירה בלימודי תורה על פני עבודה
- תכני ההשכלה אינם תואמים את צרכי שוק העבודה – בחירה בלימודי תורה על פני לימודים אחרים
- הקמה של משפחה גדולה, ואף גדולה ככל האפשר

העוני בחברה החרדית אינו נובע מכשלים אלא מבחירה מכוונת ומודעת, שאמנם משתקפת ברמת הכנסה נמוכה אך מעלה את רמת הרווחה של החרדים

האם שביעות רצון מהחיים מושפעת מרמת ההכנסה?

שיעור המרוצים מהחיים לפי רמת הכנסה לנפש ברוטו

מקור: קסיר (קלינר) ניצה ואסף צחור-שי, על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית, המכון החרדי למחקר מדיניות, 2017. נתונים מעודכנים לשנת 2016.
נתונים: סקר הוצאות משקי בית לשנת 2016 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שיעור העוני אינו מספר את הסיפור המלא

רב ממדיות של עוני

• לעוני ממדים רבים

- לא רק הכנסה נמוכה אלא גם רמות נמוכות בבריאות, בחינוך ועוד
- שוליים חברתיים, תחושת ערך עצמי נמוכה וסיכון להתנהגות עבריינית

• רב ממדיות זו אינה מאפיינת את העוני בציבור החרדי

- לימוד התורה הוא אתוס מכונן בחברה החרדית - "וְתִלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כָּל־ס" (משנה פאה א א)
- העוני נתפס כ'הסתפקות במועט' וכבחירה מודעת ואידיאולוגית
- "פֶּת בְּמֶלֶח תֹּאכַל וּמִים בְּמִשׁוּרָה תִּשְׁתֶּה" (מסכת אבות, פרק ו', משנה ד')

דרכי ההתמודדות עם רמת ההכנסות הנמוכה

• סיוע הדדי – ציווי הלכתי ונורמות קהילתיות חברתיות

❖ תרומות

❖ עזרה הדדית שאינה כספית

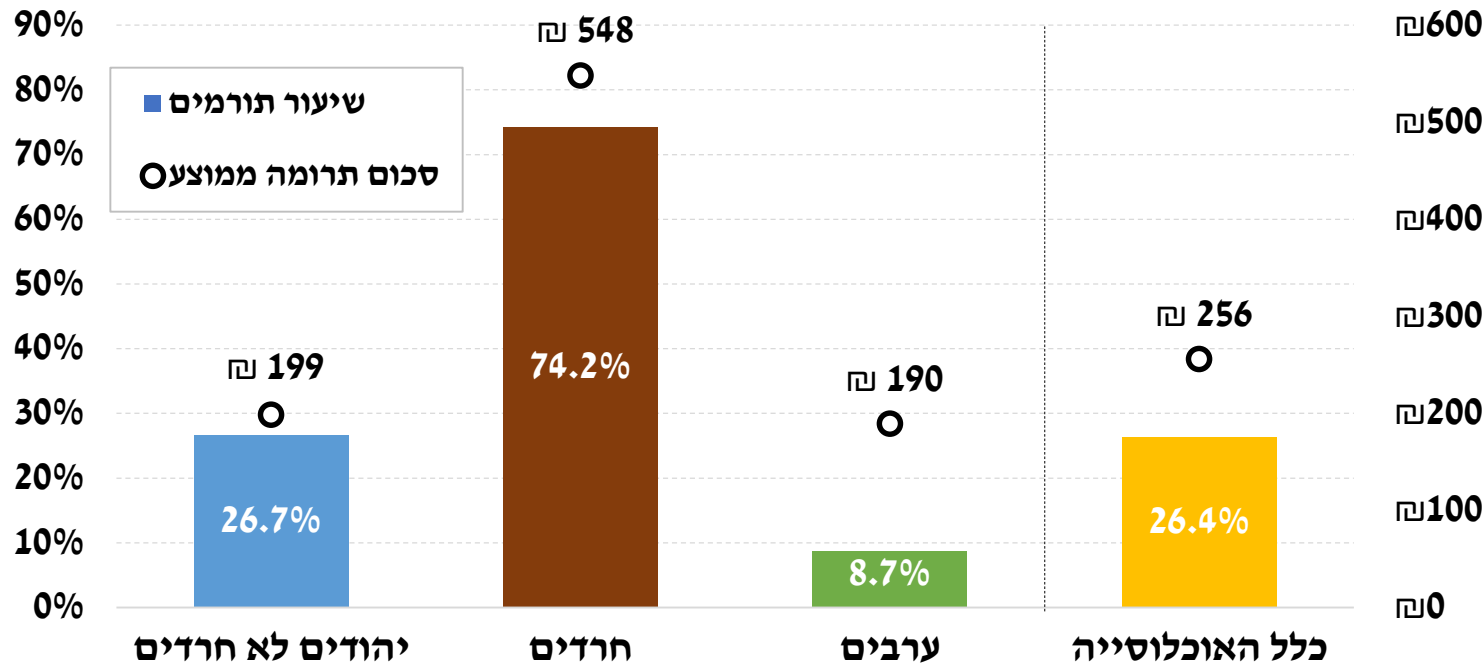
❖ הלוואות

• מבנה הוצאות שונה – צריכה נמוכה ומחירים זולים

תרומות כספיות

”עֲשֵׂר תַעֲשֶׂר אֵת כָּל תְּבוּאֹת זֶרְעֶךָ” (דברים, י”ד, כ”ב)

שיעור משקי הבית התורמים, וגובה תרומה ממוצע

שיעור מקבלי תרומות

קבוצה	יהודים לא חרדים (%)	חרדים (%)	סיוע במוצרים
תרומות כספיות	1%	12%	
סיוע במוצרים	2%	15%	

משקי הבית החרדים המהווים 6% מכלל משקי הבית בישראל, תורמים כ-37% מסך התרומות של משקי הבית

דרכי ההתמודדות עם רמת ההכנסות הנמוכה

• סיוע הדדי – ציווי הלכתי ונורמות קהילתיות חברתיות

❖ תרומות

❖ עזרה הדדית שאינה כספית

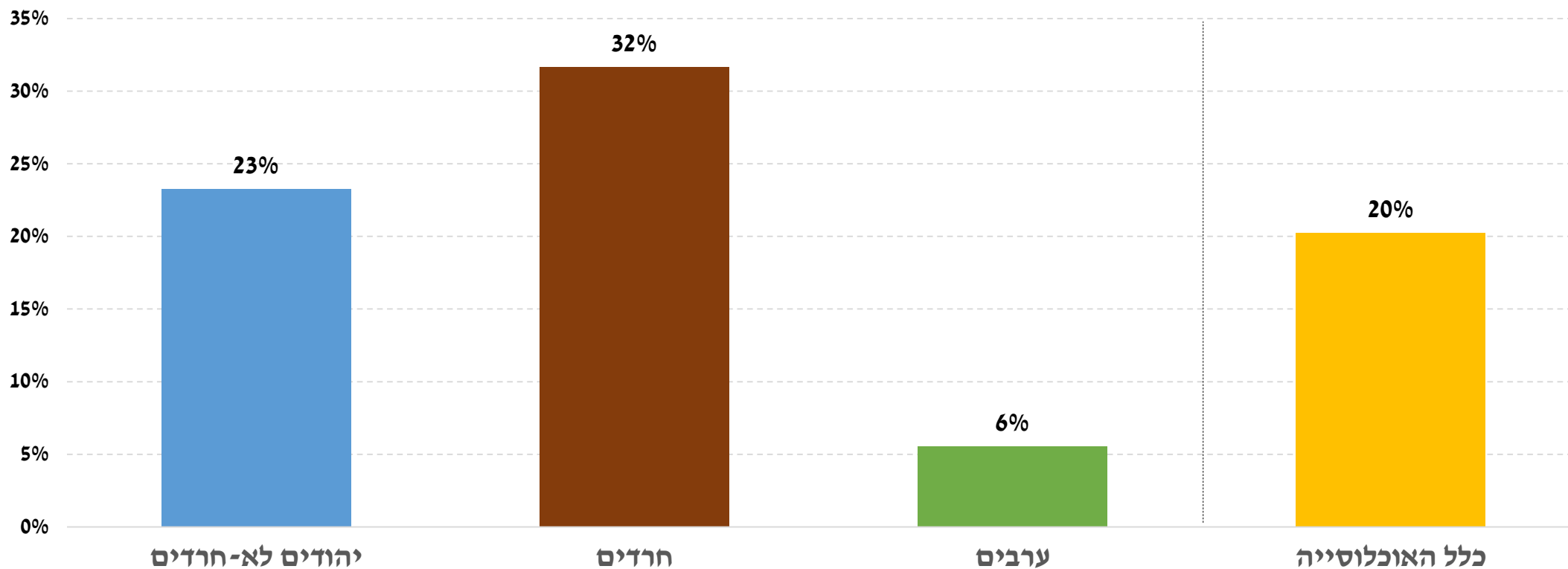
❖ הלוואות

• מבנה הוצאות שונה – צריכה נמוכה ומחירים זולים

התנדבות ועזרה הדדית

”אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ יַעֲזֶר וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק” (ישעיהו, מ”א, ו’)

שיעור המתנדבים

דרכי ההתמודדות עם רמת ההכנסות הנמוכה

• סיוע הדדי – ציווי הלכתי ונורמות קהילתיות חברתיות

❖ תרומות

❖ עזרה הדדית שאינה כספית

❖ הלוואות – דרך לחלוקת עושר בתוך הקהילה המסייעת לתזרים המזומנים

”אל-תקח מאתו נֶשֶׁך וְתִרְבִּית, וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ; וְחֵי אָחִיךָ, עִמָּךְ” (ויקרא, כה, לו)

• מבנה הוצאות שונה – צריכה נמוכה ומחירים זולים

דרכי ההתמודדות עם רמת ההכנסות הנמוכה

• סיוע הדדי – ציווי הלכתי ונורמות קהילתיות חברתיות

❖ תרומות

❖ עזרה הדדית שאינה כספית

❖ הלוואות

• מבנה הוצאות שונה – צריכה נמוכה ומחירים זולים

הוצאות הצריכה של חרדים נמוכות יחסית

קונים פחות

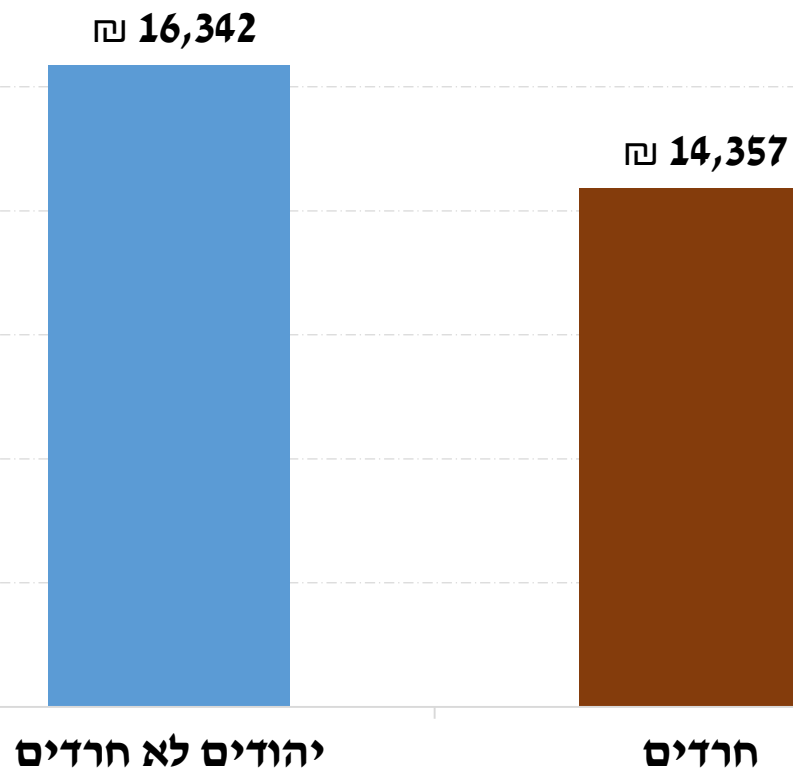
- קונים כשצריך – 'תרבות הצריכה המערבית' אינה נפוצה בחברה החרדית
- שימוש חוזר בבגדים ובציוד – העברה בתוך המשפחה ובין משפחות
- צריכה נמוכה של תחבורה ותקשורת ושל תרבות ונופש, המהוות מרכיב מהותי מסך ההוצאה בחברה הלא חרדית

מחירים נמוכים יותר

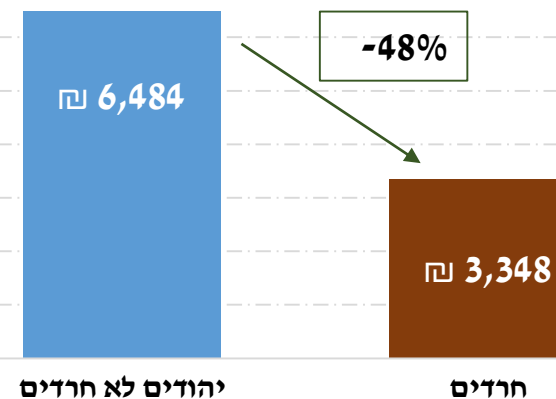
- המחירים הנמוכים יותר בשוק החרדי מותאמים ליכולת הקנייה במגזר
- תופעה של קנייה קולקטיבית מאורגנת רווחת בשכונות ובישיבות

הוצאות הצריכה של משק בית חרדי נמוכות יותר

הוצאות צריכה חודשית למשק בית

סה"כ הוצאות חודשיות לתצרוכת לנפש

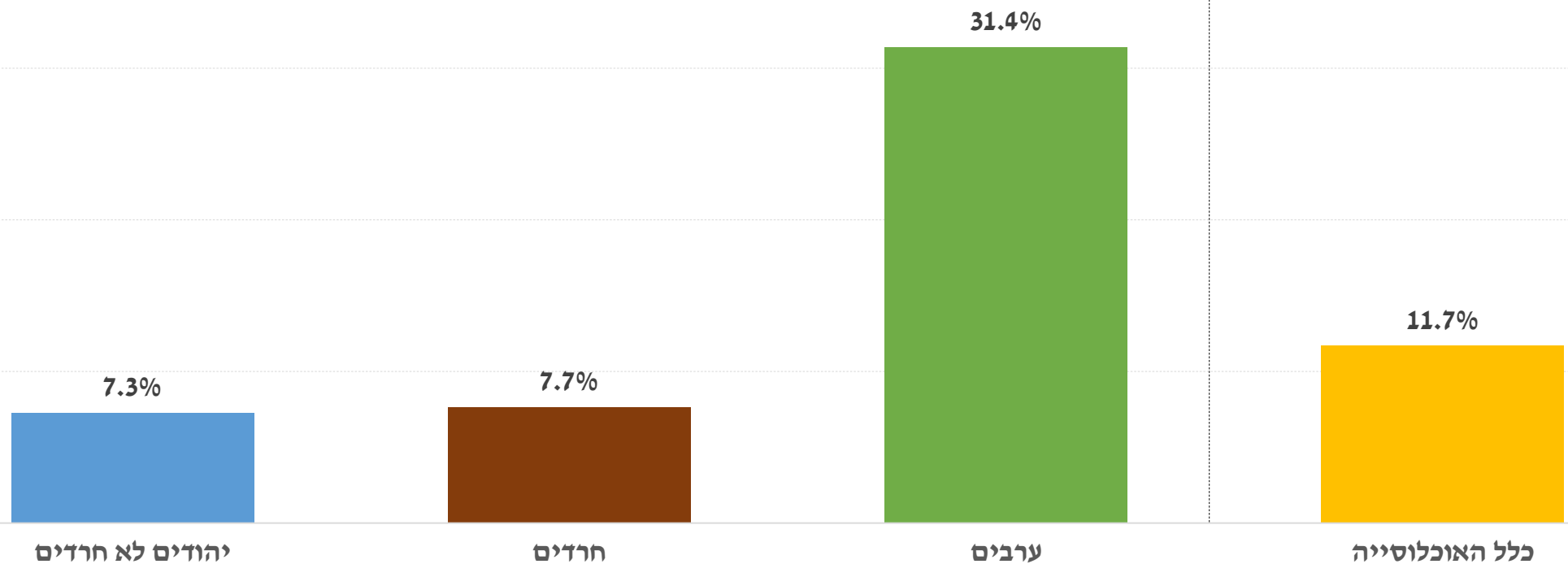

למרות מספר הנפשות הגדול יותר במשק בית חרדי, ההוצאות של משק בית חרדי נמוכות ב-12 אחוזים משל משק בית יהודי אחר

שיעור החרדים שחשו עניים בשנה האחרונה נמוך

שיעור בני 20 ומעלה שחשו עניים בשנה האחרונה

מסקנות - העוני בחברה החרדית ומדיניות

- קו העוני הרשמי אינו מתאים לתיאור מצוקה כלכלית בחברה החרדית
- רבים מהחרדים העניים אינם רואים עצמם כעניים, בוחרים בכך כדרך חיים המגדילה את רווחתם, והחברה החרדית מספקת פתרונות למצבם הכלכלי
- **מעלה את סוגיית החובה של הממשלה והחברה לטפל בעוני של ציבור שבחר בעוני כדרך חיים, לצד סוגיית הזכות המוסרית להתערב לשינוי מצבו הכלכלי**

מסקנות - העוני בחברה החרדית ומדיניות (המשד)

- **עם זאת**, רמת ההכנסות בחברה החרדית נמוכה, יש עוני ואף עוני עמוק (ולא כולם בחרו בכך)
- טיפול בעוני בחברה החרדית מצריך הגדרה נכונה יותר של מי עני בחברה החרדית, שיאפשר מיקוד בנזקקים
- לרמת ההכנסות הנמוכה בחברה החרדית השלכות על כלל המשק, דורש **נקיטת צעדי מדיניות שיסייעו להגדלת ההכנסות העצמיות בחברה זו**

מהי המעורבות הממשלתית הרצויה, ומה אופייה?

נבחן שאלה זו לגבי נושא התעסוקה

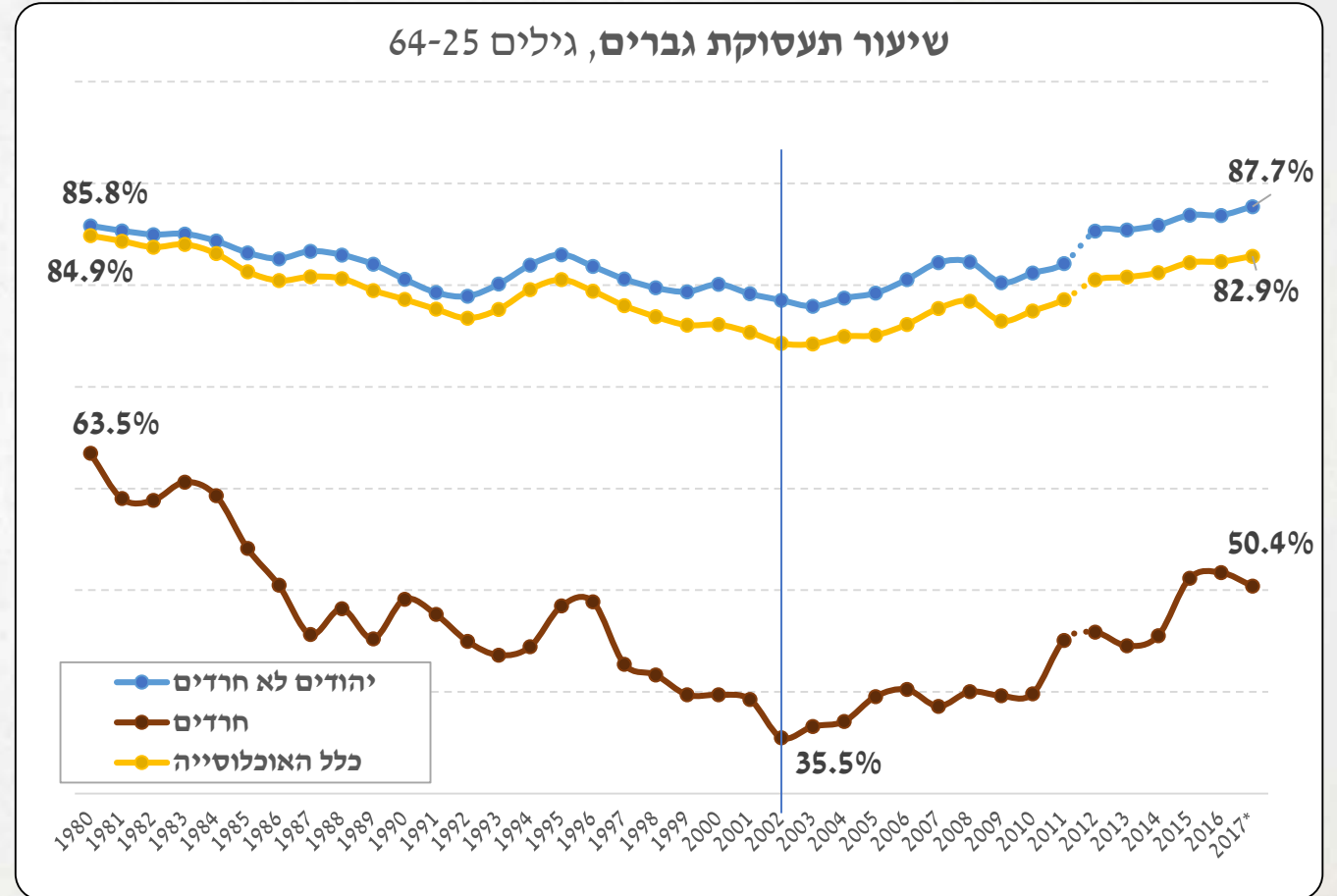
כיום, מדיניות התעסוקה בחברה החרדית מתמקדת בגברים

הסיבות להתמקדות המדינה בתעסוקת גברים שיעור תעסוקת גברים חרדים נמוך

שיעור תעסוקת גברים חרדים

- נמוך בהשוואה לשיעור תעסוקת גברים בארץ (ובמדינות המערביות)
- נמוך בהשוואה לשיעור התעסוקה של גברים חרדים בעבר – כ-63% ב-1980
- נמוך מהותית מהיעד שנקבע ל-2020 (63%), ונראה כי היעד אינו בר השגה

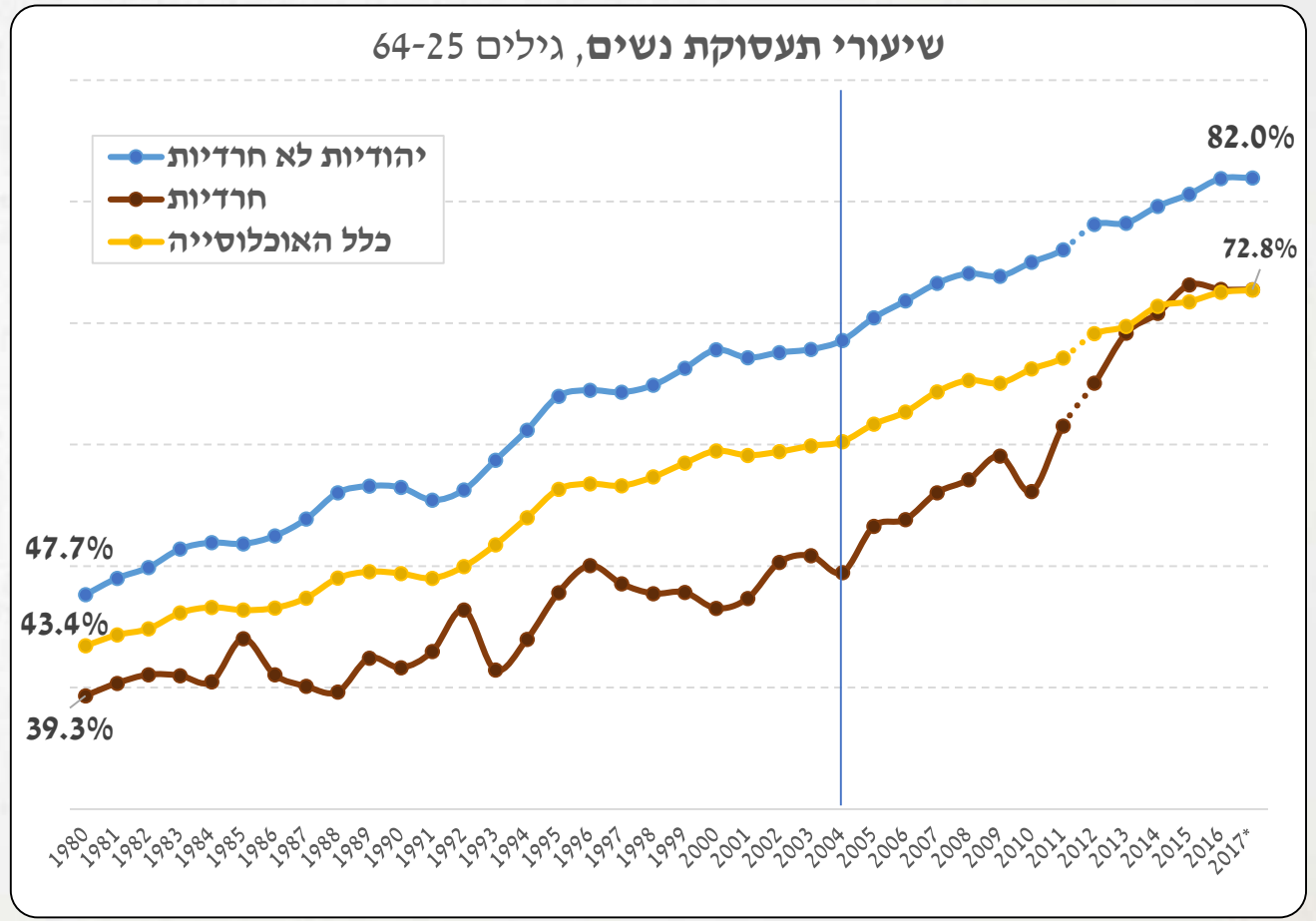
הסיבות להתמקדות המדינה בתעסוקת גברים

שיעור תעסוקת נשים חרדיות גבוה

שיעור תעסוקת נשים חרדיות:

- דומה לשיעור הממוצע בקרב נשים בישראל
- גבוה בהשוואה ל-OECD – 64.1% בממוצע
- עבר את יעד התעסוקה שנקבע ל-2020 – 63%

מקור: ניצה (קלינר) קסיר "שילוב אוכלוסיות מגוונות בתעסוקה" המכון החרדי למחקרי מדיניות (2017). נתונים: סקרי כוח אדם לשנים 1980-2017 של הלמ"ס. * הנתונים לשנת 2017 מחושבים לפי ממוצע שלושת הרבעונים הראשונים של השנה. OECD.Stat. שיעור תעסוקה במדינות ה-OECD (מותאם לגודל האוכלוסייה בכל מדינה).

המדיניות הממשלתית מתמקדת בתעסוקת גברים

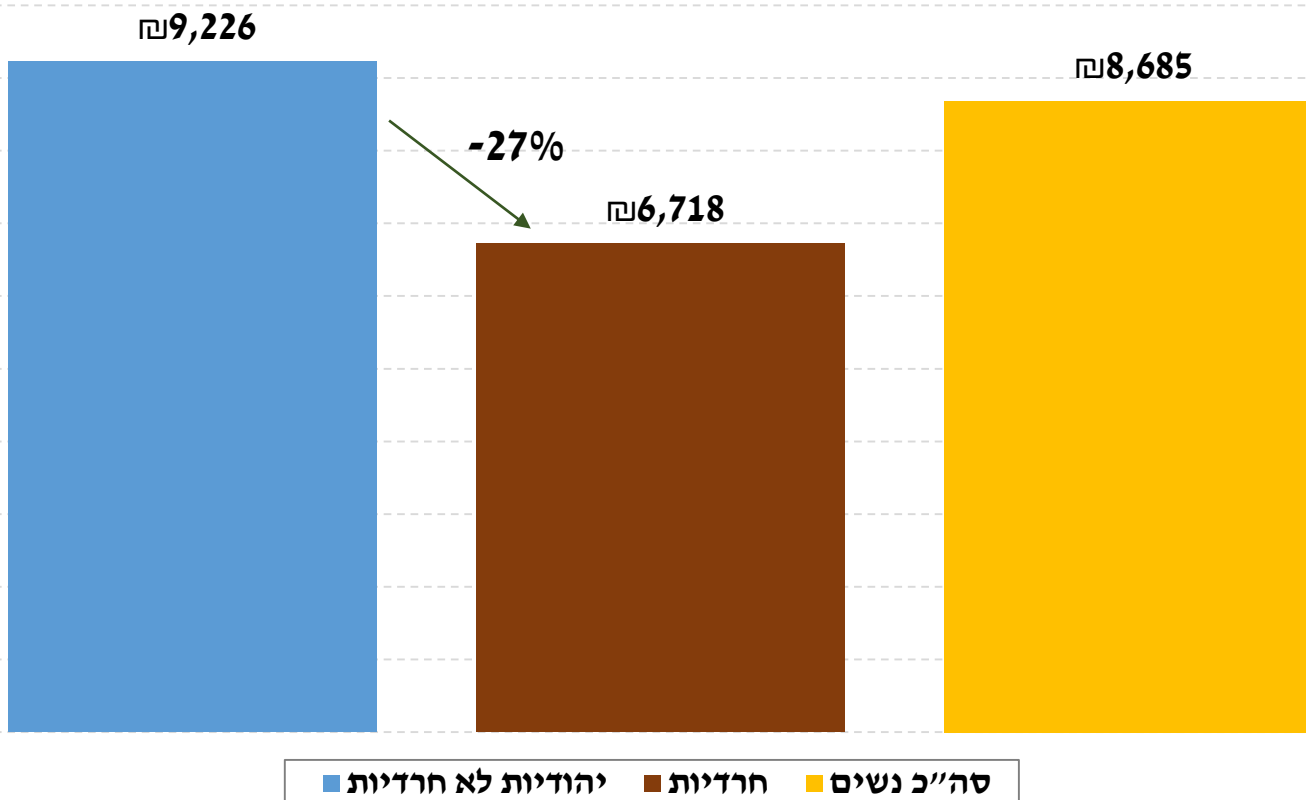
אך, האם הבחירה נכונה?

- הנשים בחברה החרדית הן לרוב המפרנסות העיקריות
- מציאות זו משקפת את המאפיינים התרבותיים של החברה החרדית ואת הבחירה בתוך המשפחה
- אמנם הגענו ליעד של תעסוקת נשים ועברנו אותו, אך האם יעד התעסוקה הוא הכול?

ההכנסה מעבודה של אישה חרדית נמוכה יחסית

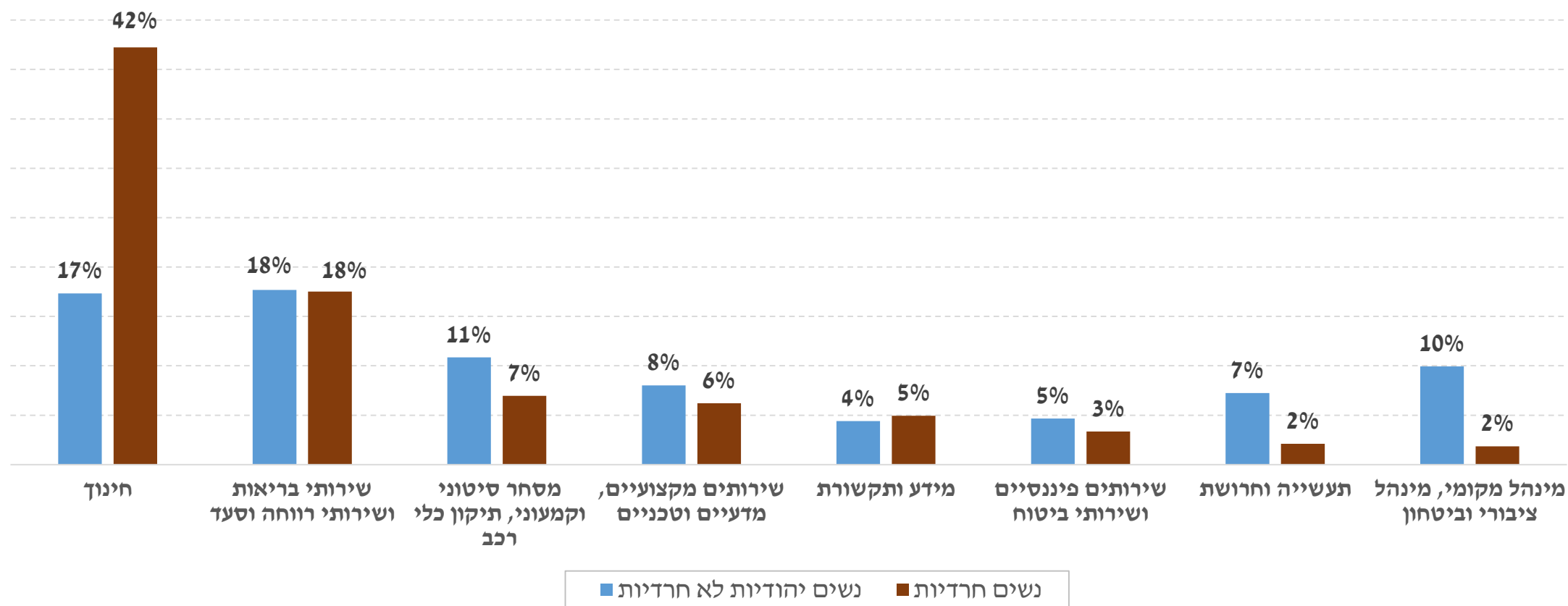

הכנסה ממוצעת של נשים מעבודה שכירה, גילי העבודה העיקריים (25-64)

ריכוז גבוה של נשים חרדיות בתחום החינוך

התפלגות ענפית של נשים מועסקות, גילי העבודה העיקריים (25-64)

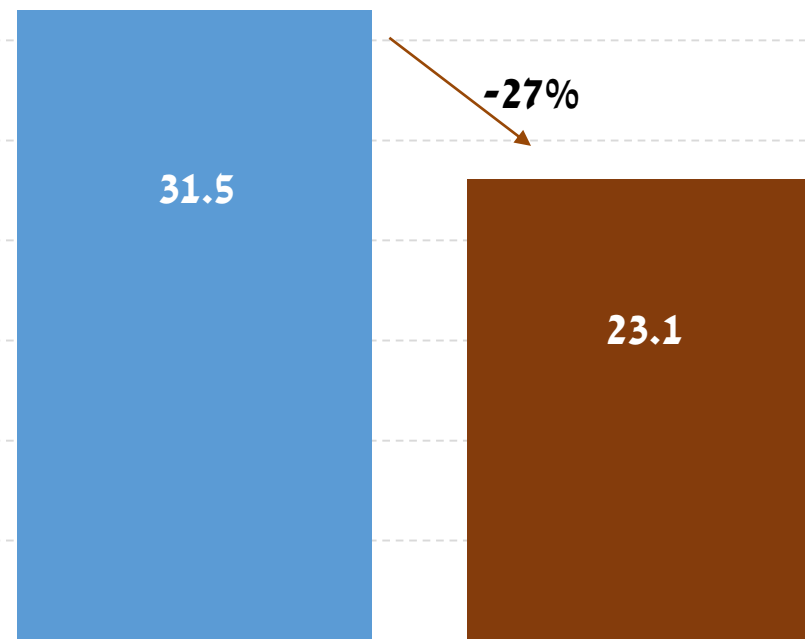
מספר שעות העבודה נשים חרדיות מועסקות פחות שעות

השוואת מספר שעות
העבודה של מועסקות
חרדיות לזה של יהודיות לא
חרדיות תביא לצמצום
משמעותי של שיעורי העוני
בחברה החרדית¹

שיעור גבוה מהחרדיות המועסקות
במשרה חלקית, מועסקות בחלקיות
משרה שלא מרצון - אחת מתוך ארבע

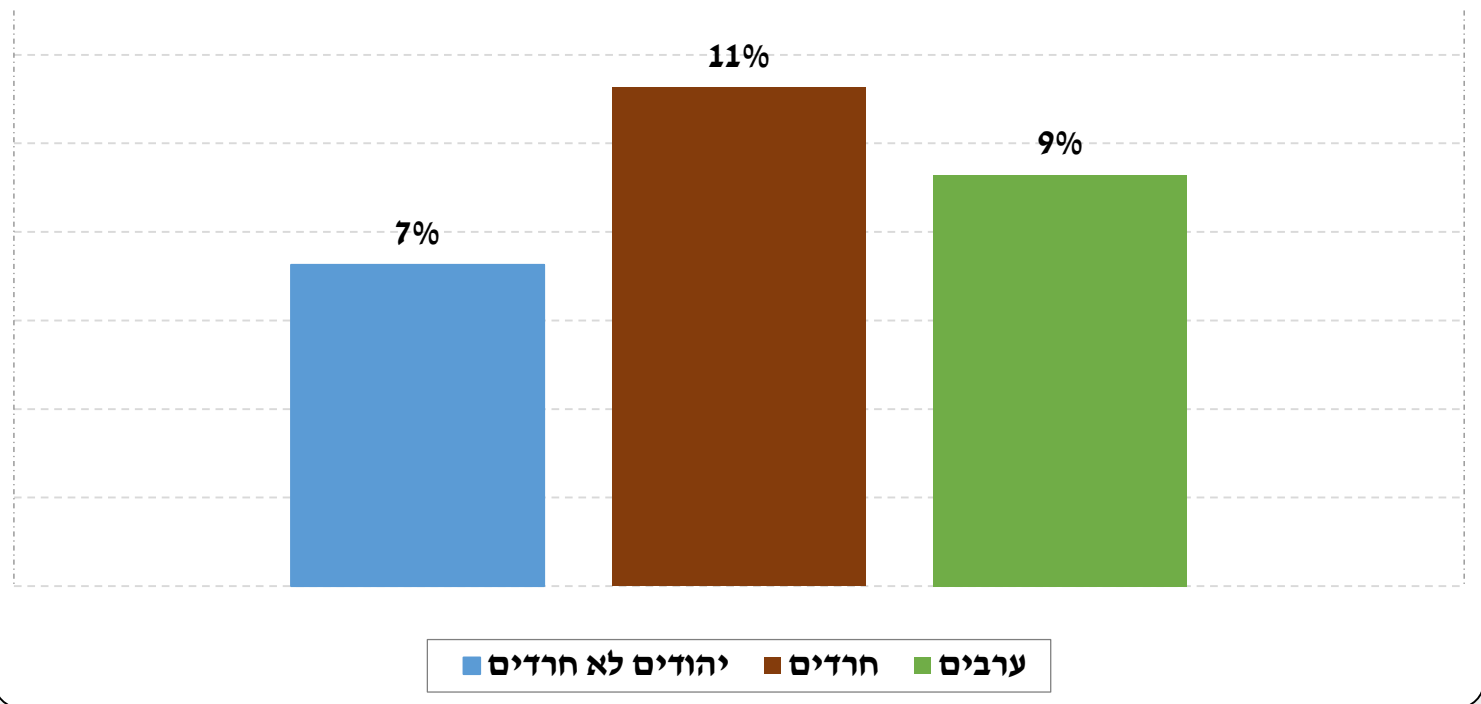
מספר שעות עבודה שבועיות של מועסקות, גילי העבודה העיקריים

■ נשים חרדיות ■ נשים יהודיות לא חרדיות

דיווחים על הפרות זכויות בעבודה

שיעור המועסקות, בנות 20 ומעלה, שדיווחו על הפרת זכויותיהן בעבודה

גורמים:

- רמת רווחיות נמוכה בחלק מהעסקים
- הלכה - הסכם בין עובד למעביד מעבר לחוקי מגן
- שיעורי חברות נמוכים באיגודי עובדים
- יכולת מיקוח נמוכה לנשים
- עודף היצע של מורות

בשל היכרות חלקית עם שוק העבודה ומודעות חלקית לזכויות, ההפרה בפועל כנראה גבוהה יותר

- התחזיות הדמוגרפיות מציבות אתגרים גדולים

- הנתונים חשובים, אך הפירוש והמסקנות חייבים להיעשות מתוך הבנה תרבותית של החברה החרדית, לדוגמה:

- העוני שונה, ותפיסות שונות מייצרות מודלים שונים לסיוע, כגמ"חים

- מדיניות רווחה כלכלית צריכה להתמקד במשק הבית כיחידה

- מאחר שהנשים הן המפרנסות העיקריות, חשיבות מיוחדת לתכניות לקידום נשים בתעסוקה

תודה על ההקשבה

ניצה (קלינר) קסיר

nitsa@machon.org.il